

הוצאת הדשן

עמנואל ליפשיץ

ראשי פרקים:

- א. הקדמה - עיסוק בדיני המקדש
 - ב. הדשן
 - ג. אחרים - פחותים מהם
 - ד. שיטת הרמב"ם
 - מורכבות הכתוב
 - ה. שיטת רש"י
- ופשט את בגדיו - אין זו חובה אלא דרך ארץ
תירוץ א - חובת דרך ארץ
תירוץ ב - דמה הפרש יש בין בגדים שפשט לבגדים שלבש?
תירוץ ג - גזרת הכתוב

א. הקדמה - עיסוק בדיני המקדש

מסכתות סדר קודשים על פי רוב יתומות מלימוד. רבותינו הראשונים מיעטו לכתוב ולבאר אותן, בספרות ההלכתית הקדומה (למעט הרמב"ם) לא מצינו התייחסות לדיני עבודת המקדש, בטור ובשו"ע לא הוקדש להם מקום. הסיבה לכך היא מיעוט הרלוונטיות, בית המקדש חרב ולא ראו טעם לעסוק בדינים אלו.

כיום אנו זוכים לשגשוג ופריחה בארץ ישראל. אנו מבקשים מהקב"ה בכל שבת: "בְּרַךְ אֶת מְדִינַת יִשְׂרָאֵל רְאֵשִׁית צְמִיחַת גְּאֻלָּתָנוּ". יסוד הדברים מצוי בדברי חז"ל במסכת סנהדרין (צח, א): "אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר: 'וְאַתֶּם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבוּ לְבוֹא' (יחזקאל לו, ח)". ומבאר רש"י שם (ד"ה "מגולה"): "כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ, ואין לך קץ מגולה יותר". ב"ה זכינו לחיות בדור בו ארץ ישראל נותנת פריה, ועם ישראל מתקבץ מכל קצוות תבל אל ארץ אחוזתו.

ממילא בימי גאולה אלו אין מנוס מלעסוק בדיני עבודת הקודש, עלינו להיות מוכנים לביאת משיח צדקנו ולבניין בית מקדשנו. בעיון זה אנו נעסוק בפרט אחד מיני רבים מהדינים הללו - מה על הכהן ללבוש בעת פינוי שאריות האפר הנתון על המזבח, המכונה 'הדשן'. במסכת מגילה (לא, ב) מובא:

אמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם! שמא חס ושלום ישראל חוטאים לפניך ואתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה? אמר לו: לאו. אמר לפניו: רבנו של עולם, במה אדע? אמר לו: קחה לי עגלה משלשת וגו'. אמר לפניו: רבנו של עולם, תינח בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם? אמר לו: כבר תקנתי להם סדר קרבנות, כל זמן שקוראין בהן מעלה אני עליהן כאילו מקריבין לפני קרבן, ומוחל אני על כל עונותיהם.

שנזכה שעיון זה יהווה בפני הקב"ה, כאילו הוקרבו הקורבנות ופינו הכוהנים את הדשן מעל גבי המזבח.

ב. הדשן

התורה בחומש ויקרא, מורה על מספר פעולות שיש לעשות עם הדשן. וז"ל הכתוב:

¹ ע"ע בדברי חז"ל במדרש ויקרא רבה פרשה ז סימן ג.

וְלִבְשׁ הַכֹּהֵן מְדוּ בַד וּמְכַנְסֵי בַד וְלִבְשׁ עַל בְּשָׂרוֹ וְהָרִים אֶת הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת הָעֵלָה עַל הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוּ אֶצֶל הַמִּזְבֵּחַ: וּפָשַׁט אֶת בְּגָדָיו וְלִבְשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת הַדֶּשֶׁן אֶל מַחוּץ לַמִּחָנֶה אֶל מְקוֹם טָהוֹר (ו, ג-ד).

מקריאה פשוטה של הפסוקים ניתן להבחין בחלוקה ברורה בין שתי פעולות: הרמת הדשן והוצאת הדשן. הרמת הדשן, המכונה בלשון חז"ל 'תרומת הדשן', הינה הרמה חד פעמית של אפר המזבח, ושימתו במזרח המזבח (רש"י שם). הוצאת הדשן, היא הוצאת כלל הדשן אל מחוץ למקום המקדש. ישנם מספר הבדלים בין שתי פעולות אלו, כאשר העיקרי שביניהם הוא אופי המלאכה - תרומת הדשן היא הרמת מחתה בודדת, ואילו הוצאת הדשן היא הוצאה סיופית של כלל האפר המצוי במזבח.

אחרים - פחותין מהן

קודם שנעסוק בניחות של רבותינו הראשונים לסוגייה, עלינו לראות כיצד חז"ל קראו את הפסוקים הנ"ל. התורה מורה לכהן: "וּפָשַׁט אֶת בְּגָדָיו וְלִבְשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת הַדֶּשֶׁן..." ומובא בגמרא בשבת (קיד, א): "לימדך תורה דרך ארץ, בגדים שבישל בהן קדירה לרבו - אל ימוזג בהן כוס לרבו". דברים דומים מובאים בהרחבה בגמרא ביומא (כג, ב):

תנו רבנן: וּפָשַׁט... ולבש בגדים אחרים והוציא את הדשן - שומעני כדרך יום הכפורים, שפושט בגדי קודש ולבש בגדי חול. תלמוד לומר: וּפָשַׁט את בגדיו ולבש בגדים אחרים - מקיש בגדים שלובש לבגדים שפושט, מה להלן בגדי קודש - אף כאן בגדי קודש. אם כן מה תלמוד לומר אחרים - פחותין מהן... כדתנא דבי רבי ישמעאל. דתנא דבי רבי ישמעאל: בגדים שבישל בהן קדירה לרבו - לא ימוזג בהן כוס לרבו.

רבי אליעזר אומר: אחרים והוציא - לימד על הכהנים בעלי מומין שכשרין להוציא הדשן.

ראוי להאיר שהדברים הנ"ל מוסבים על הפסוק העוסק בהוצאת הדשן, ולא בהרמת הדשן.

גמרא נוספת הרלוונטית לעיוננו מובאת בהמשך העמוד שם (וכן בדף יב, ב). הגמרא דנה בכפילות בפסוקים: "וְלִבְשׁ הַכֹּהֵן מְדוּ בַד וּמְכַנְסֵי בַד וְלִבְשׁ עַל בְּשָׂרוֹ". מדוע התורה מציינת פעם נוספת כי על הכהן ללבוש את בגדיו?² לאחר ניסיון הגמרא להשוות בין דיני הוצאת הדשן לבין דיני בגדי הכהן הגדול ביום הכיפורים, דוחה הגמרא אפשרות זו ומסיקה: "אלא מה תלמוד לומר ילבש - לרבות את השחקים" - בגדים שחוקים וישנים. גמרא זו דנה בפסוק העוסק בתרומת הדשן.

אין אנו מנתחים כלל את דברי הגמרות, מאחר שברצוננו ללכת בעקבות הראשונים בהבנתם. בתחילה נתמקד בשיטתו של הרמב"ם, ולאחר מכן בשיטתו של רש"י.

ד. שיטת הרמב"ם

ראשית נציג את פסיקתו ההלכתית של הרמב"ם, ולאחריה הביאור כיצד הבין את הגמרות. וכך פוסק רבינו:

הרמת הדשן מעל המזבח בכל יום מצות עשה שנאמר 'והרים את הדשן', והיא עבודה מעבודות כהונה. ובגדי כהונה שתורם בהן הדשן יהיו פחותין מן הבגדים שמשמש בהם בשאר עבודות שנאמר: 'וּפָשַׁט את בגדיו ולבש בגדים אחרים והרים את הדשן', אינו אומר אחרים שיהיו בגדי חול אלא שיהיו פחותין מן הראשונים, לפי שאינו דרך ארץ שימוזג כוס לרבו בבגדים שבישל בהם קדירה לרבו (תמידין ומוספין, פ"ב ה"י).

מילותיו של הרמב"ם זוקקות ביאור רב, משום שהפסוק שציטט (מודגש) אינו קיים בתורה! כפי שהובא לעיל, נאמר: "וּפָשַׁט אֶת בְּגָדָיו וְלִבְשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת הַדֶּשֶׁן", או לחילופין: "וְלִבְשׁ הַכֹּהֵן מְדוּ

² עצם חזרת הכתוב על שימת המכנסיים אינה תמוהה, וכבר למדו חז"ל (מובא ברש"י שם): "על בשרו - שלא יהא דבר חוצץ בנתיים". אולם הפועל 'ילבש' אינו נחוץ בפסוק.

בד ומכנסי בד ילבש על בשרו והרים את הדשן". מדוע יצר הרמב"ם פסוק חדש, המהווה הלחם בין שני הפסוקים המקוריים?

הכסף משנה (כ"מ) על אתר מיישב קושייה זו:

ומצאתי כתוב בשם הריטב"א בפ"ק דיומא, דתרומת הדשן צריכה בגדים פחותים משאר עבודות, מדכתיב 'ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד ילבש על בשרו', דהוה ליה למימר ומכנסי בד על בשרו. ואמרו שם בגמרא ילבש לרבות את השחקים, פירוש - בגדי כהונה פחותין, לפי שאינו דרך ארץ שימוזג כוס לרבו בכגדים שבישל הקדרות, עכ"ל.

ועל פי זה אפשר ליישב דברי רבינו, דמדכתיב ילבש ילפינן דתרומת הדשן הויא בכגדים פחותים משום דרך ארץ. אם כן, כי כתיב 'ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים' לא אהוצאת הדשן בלבד קאי אלא אף אהרמת הדשן, והוה ליה כאילו כתיב והרים את הדשן, וכבר קודם לכן פשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים. ומשום הכי תפס רבינו הכתוב כאילו כתיב ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים קודם והרים את הדשן.

על מנת להבין את תשובתו, יש לעיין פעם נוספת בגמרות דלעיל, אך הפעם מתוך תשומת לב יתירה. הגמרא העוסקת בתרומת הדשן, מסיקה: "מה תלמוד לומר ילבש - לרבות את השחקים". יש לנתח היטב מה רוצה הגמרא לומר. מובן כי הנדון הוא תרומת הדשן בכגדים שחוקים, אך האם הגמרא קובעת זאת כחובה? או שמא זו היא המלצה? הכ"מ בדבריו מביא את שיטת הריטב"א, כי הגמרא הנ"ל אינה המלצה בעלמא אלא חובה הלכתית.³ כלומר בעת תרומת הדשן ישנה חובה ללבוש בגדים שחוקים ובלויים.

לאור מסקנה זו יש לקרוא את הפסוקים כדלקמן:

"ולבש הפהן מדו בד ומכנסי בד ילבש על בשרו והרים את הדשן" - מצווה התורה את הכהן ללבוש בגדים פחותים למלאכת הרמת הדשן... "ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים" - את החלק הנ"ל יש לקרוא בזמן עבר: כבר פשט הכהן את בגדיו ולבש בגדים אחרים פחותים מהם, שהרי צוותה על כך התורה בפסוק הקודם.

דברים אלו מקבלים חיזוק לאור דעת הרמב"ם בעצם דין הוצאת הדשן. הרמב"ם סובר כי הוצאת הדשן אינה עבודה מעבודות הכהנים.⁴ ועל כן כותב ערוך השולחן,⁵ כאשר דן בשיטות הראשונים: "אך כוונת הרמב"ם על פירוש דקרא, והכי קאמר דהא דכתיב: 'ולבש בגדים אחרים', בעל כורחו אֶוְהָרִים דלעיל קאי, דאי אפשר לומר דאדבתריה קאי אֶוְהָרִים את הדשן, דהא לאו עבודה היא כלל". לא ניתן לומר כי הורדת ושימת בגדי הכהונה עוסקים בהוצאת הדשן, שהרי היא כלל אינה מלאכה אלא הכרח טכני. ואין מסתבר כי התורה הקדישה דין מיוחד של החלפת בגדים, לפעולה שאינה מנויה עם מלאכות הקודש. נמצא אפוא, כי נושא הפסוקים הוא מלאכת תרומת הדשן, וכלל הפעלים בפסוק מופנים כלפי עבודה זו.⁶

מורכבות הכתוב

לאור כל זאת יש לשאול, מדוע בחרה התורה בניסוח כה מסורבל? הרי היה ניתן לכתוב באופן פשוט: 'ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים, והרים את הדשן אשר תאכל האש', כפי שמובא ברמב"ם. מדוע

³ אנו לא מצאנו את דברי הריטב"א דלעיל, הלומד את דיני הלבוש במעשה תרומת הדשן מתוך הפסוקים הנוגעים להוצאת הדשן. אומנם כן כותב הריטב"א (יומא כג, ב): "אם כן מה תלמוד לומר אחרים, אחרים פחותין מהם. פירוש כגון שחקים ולומר שתהא חובה בשחקים". אולם אין זה נלמד מפועל 'ילבש' מתוך הפסוק העוסק בהוצאת הדשן.

⁴ מקור יובא בהמשך המאמר.

⁵ העתיד, הלכות תמידין ומוספין סימן קד סעיף ו.

⁶ ערוך השולחן שם הסיק, כי הרמב"ם סובר שהוצאת הדשן כשרה בזר, וכלל אין צורך בבגדי כהונה. לדעתנו אין הכרח לומר זאת ברמב"ם, ואפשר שסובר שיש צורך בבגדי כהונה בהוצאת הדשן. אולם אין חיוב מן התורה לאופי בגדים מסויים.

התורה מעוניינת שנלמד את דין החלפת הבגדים במלאכת תרומת הדשן מהוצאת הדשן, אשר כלל אינה עבודה?

לדעתנו התשובה נעוצה בהלכה נוספת, המובאת בהמשך דברי הרמב"ם (שם, הט"ו): "ואף על פי שאין הוצאתו [של הדשן] לחוץ עבודה, אין בעלי מומין מוציאים אותו". על פסיקה זו יש לשאול שתי שאלות:

א. אם הוצאת הדשן אינה מלאכה, מדוע בעלי מומין אינם יכולים להוציאו?

ב. האם לדעת הרמב"ם יש צורך ללבוש בגדי כהונה (פחותים) בעת הוצאת הדשן?

קודם שנשיב על שאלותינו יש לשוב אל מקור לימוד הלכה זו. נראה כי יסודה בדברי הגמרא הראשונה אשר הובאה לעיל. כעת נצטט רק את החלקים הנחוצים לעיוננו הנוכחי:

תנו רבנן: ופשט... ולבש בגדים אחרים והוציא את הדשן... אם כן מה תלמוד לומר אחרים - פחותין מהן.

רבי אליעזר אומר: אחרים והוציא - לימד על הכהנים בעלי מומין שכשרין להוציא הדשן.

נראה כי ישנה מחלוקת תנאים בדין הוצאת הדשן על ידי בעלי מומין - רבי אליעזר מדייק מן הכתוב כי לבעלי מומין מותר להוציא את הדשן,⁷ ואילו תנא קמא אינו מדייק זאת.⁸ ממילא לשיטתו הוצאת הדשן על ידי בעלי מומין תהיה אסורה.

יש לדייק את הדברים עוד יותר. אם הוצאת הדשן הינה מלאכה, יש צורך בגזרת הכתוב מיוחדת ללמדנו כי בעלי מומין כשרים לעשיית מלאכה זו. וכך סובר רבי אליעזר. אולם הרמב"ם הפוסק כת"ק,⁹ אינו סובר שהוצאת הדשן היא מלאכה. ואם כך, אולי סובר ת"ק כי בעלי מומין אכן יכולים להוציא את הדשן, וכל הדייק מהפסוק עוסק דווקא בנושא הבגדים - האם זקוקים ללבישת בגדי כהונה או לא? ולמדנו התורה כי זקוקים לבגדי כהונה פחותים.

אלא שהרמב"ם פוסק שכהנים בעלי מומין אינם יכולים להוציא את הדשן, על אף שפעולה זו אינה מלאכה. ויש לשאול מדוע? נראה לומר כי הסיבה לפסיקה זו נובעת מן החיבור בין שתי הפעולות - תרומת הדשן והוצאת הדשן. על אף שהתרומה היא עבודה וההוצאה אינה עבודה, סוף סוף הכתוב מחברם, וממילא נוצרת זיקה בין לבישת בגדי כהונה לצורך תרומת הדשן, לבין פעולת הוצאת הדשן. על כן מסיק הרמב"ם כי אף אליבא דת"ק, הסובר שהוצאת הדשן אינה מלאכה כלל, היא עדיין מחויבת בכללים מסוימים של מלאכות המקדש. הבסיסית ביותר מבין חובות אלו, היא שבעלי מומין פסולים להוצאת הדשן.

⁷ חלוקים הראשונים בשיטת רבי אליעזר, האם הוצאה זו מחייבת בגדי כהונה או לא. תוס' (יומא כג, ב ד"ה "יש") סוברים כי חייבים בבגדי כהונה משום היקש בפסוקים, ואילו הריטב"א מביא בשם הרב החסיד, כי בעלי מומין לא יהיו חייבים ללבוש בגדי כהונה בעת הוצאת הדשן. ונראה כי מבין הרמב"ן (בפירושו על פסוקי התורה שם) כי שיטה זו הינה פשוטו של מקרא.

⁸ גמרא זו דורשת ביאור לשיטת הרמב"ם, שהרי לשיטתו, כפי שביארנו לעיל בגוף הטקסט, הפסוק: "ופשט את בגדיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים" אינו עוסק בהוצאת הדשן, אלא בתרומת הדשן. אם כן לכאורה הגמרא אינה מובנת לשיטת הרמב"ם, שהרי כיצד ניתן ללמוד מן הפסוק הנ"ל דינים הנוגעים אל הוצאת הדשן? אומנם אם נדקדק בלשון הגמרא, אפשר למצוא אחיזה לשיטתו. להלכה פסק הרמב"ם כתנא קמא (מובא בגוף הטקסט לקמן), והוא אכן אינו מחבר בין שני חלקי הפסוק. התנא אשר עושה זאת הוא רבי אליעזר: "רבי אליעזר אומר: אחרים והוציא". אולם לדעת ת"ק לא מצינו כל ראייה כי הנדון הוא הוצאת הדשן, ואפשר כי כל הסקתו נוגעת לתרומת הדשן בלבד.

מסתבר כי הבין הרמב"ם, שאף בזה חולקים רבי אליעזר ות"ק - האם הרישא של הפסוק מחוברת לסיפא שלו, לדעת רבי אליעזר יש לחבר את שני חלקי הפסוק וממילא כלל הפסוק: "ופשט את בגדיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה אל מקום שהור", עוסק בהוצאת הדשן. לעומתו סובר ת"ק (וכן פסק הרמב"ם) שתחילת הפסוק אינה רלוונטית לסופו - "ופשט את בגדיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים", עד כאן הכתוב עוסק בתרומת הדשן. ומכאן והלאה עוברת התורה לדון בהוצאת הדשן. כך מבינים מרבית נושאי הכלים על הרמב"ם.⁹

ורוצים אנו לטעון, כי לכללים אלו מצטרפת גם כן לבישת בגדי כהונה בעת הוצאת הדשן. אף אם אין סובר הרמב"ם שישנה חובה להוציא את הדשן בבגדי כהונה, עצם חיבור הכתוב אל תרומת הדשן מעיד כי יש עניין גדול בכך.¹⁰

לסיכום, הרמב"ם סובר כי ישנה חובה גמורה ללבוש בגדי כהונה (פחותים) כאשר הכהן מבצע את תרומת הדשן. הוצאת הדשן שאינה מלאכה, אינה מולידה חיוב ללבוש בגדי כהונה (ואין צריך לומר פחותים), אך יש עניין רב בכך, הנובע מן החיבור בין הפוסקים העוסקים בתרומת הדשן, לפוסקים העוסקים בהוצאת הדשן.

ה. שיטת רש"י

דרכו של רש"י שונה מאוד מדרכו של הרמב"ם בהבנת הפוסקים והסוגייה. ראשית, נראה בפשטות כי רש"י סובר שהוצאת הדשן היא מלאכה גמורה ככל מלאכות המשכן. הנחה זו נובעת מן ההשוואות הרבות שעושה רש"י בין תרומת הדשן (שהיא וודאי מלאכה [כמובא ביומא כג, ב]) לבין הוצאת הדשן.¹¹ לאור השוואות אלו נראה שסובר רש"י כי שתי פעולות אלו - עבודות הן.¹²

הבה נסקור את הגמרות על פי הבנת רש"י. הגמרא הסיקה בנוגע למלאכת תרומת הדשן: "אלא, מה תלמוד לומר ילבש - לרבות את השחקים". גמרא זו מופיעה פעמיים במסכת יומא, בדף יב, ב ובדף כג, ב. הבה נבחן את דברי רש"י בשתי הגמרות. כך כותב רש"י בדף כד, א (ממשיך את דבריו מדף כג, ב): "לרבות שחקים - שכשירין לכל עבודה, ובלבד שלא יהו מקורעין". רש"י לומד את הגמרא בצורה שונה לגמרי - אין מדובר בלימוד נקודתי למלאכת תרומת הדשן גרידא, אלא לימוד כולל לעבודות המקדש. הכתוב מרבה 'וילבש' במלאכת תרומת הדשן, ללמדנו כי כל עבודה כשרה בבגדים שחוקים.

רש"י בדף יב, ב מרחיב את היריעה עוד יותר: "את השחקין - שאף השחקין כשרים לעבודה", זאת בדומה לדבריו בדף כג. אולם הוא ממשיך: "ואני שמעתי: להביא שחקים דוקא,¹³ משום בגדים שבשל בהן קדרה לרבו לא ימוזג בהן כוס לרבו".

רש"י מציג ללמוד את הגמרא בדרך שונה - כפי שלמד הרמב"ם לעיל. אפשר כי מדייקת הגמרא, שדוקא במלאכת תרומת הדשן ישנה חובה ללבוש בגדים שחוקים: "להביא שחקים דוקא". שאין זה

¹⁰ הסקה זו נובעת מסינתזה בין דברי ערוך השולחן (ראה הערה 6) לבין דברי הכסף משנה: "ולא הוצרך רבינו לכתוב גבי הוצאת הדשן שיהיו בבגדיו פחותים, דמהרמת הדשן הוא נלמד וכל שכן נמי הוא". על כן כתבנו בגוף הטקסט על דרך המיצוע: מחד, אין חובה הלכתית ללבוש בגדי כהונה בעת הוצאת הדשן, ומאידך עניין רב יש בכך.

¹¹ הנחה זו, יסודה בדברי ערוך השולחן העתיד הלכות תמידין ומוספין סימן קד סעיף ד, ע"ש. להלן דוגמאות מתוך דברי רש"י ביומא כג, ב: א. "אחרים והוציא לימד על הכהנים בעלי מומין - האי אחרים אכהן קאי, כלומר כהנים שהן אחרים, מרוחקים משאר עבודות - כשירין לעבודה זו" - אם כן סובר רש"י שהוצאת הדשן עבודה היא. [ראיה זו אינה חזקה כל כך, שהרי אפשר לטעון כי דבריו נאמרו רק לשיטת רבי אליעזר, והוא התנא הסובר כי הוצאה מלאכה היא. אולם תנא קמא עשוי לחלוק עליו, כפי שהובא לעיל בשיטת הרמב"ם.] ב. "אל ימוזג בהן לרבו - לפי שנתעשנו ונתלכלכו בבישול קדירה, אף כאן, לענין הוצאת הדשן - אין כבוד המלך לשרת בהן שירות אחר" - רואים אנו כי משווה רש"י בין הוצאת הדשן לשאר שירותי המקדש. וכן מדברי רש"י ביומא יב, ב:

ג. "את השחקין ... דבשלמא גבי הוצאת הדשן אמרינן לקמן (כג, ב) הכי - מפני שהבגדים מתבזים ומתלכלכין בהן, אבל תרומת הדשן שאינו אלא מלא מחתה ליום, כדאמרינן במסכת תמיד (ד, א) ואין שם לכלוך בגדים" - הרי השוואה נוספת בין תרומת הדשן להוצאת הדשן, ללא כל חילוק.

¹² לעיל הובאה מחלוקת רבי אליעזר ות"ק, האם בעלי מומין יכולים להוציא את הדשן או לא. קודם לכן הסברנו לשיטת הרמב"ם, כי ת"ק סובר שהוצאת הדשן אינה מלאכה, ולכן לא נדרש דיוק מיוחד ללמד כי בעלי מומין אינם יכולים להוציא את הדשן. שיטת רש"י אינה מהווה סתירה להבנת הגמרא לעיל, שהרי בניגוד לביאורנו קודם לכן, אפשר כי אף ת"ק סובר שהוצאת הדשן מלאכה (שלא כהבנת הרמב"ם). ובכל זאת אין הוא מדייק שבעלי מומין יכולים להוציא את הדשן. כלומר, אין הכרח להסביר שמחלוקת התנאים עוסקת בהגדרה האם הוצאה מלאכה אם לאו, אלא רק בנוגע לשייכות בעלי מומין, בהקשר למלאכה זו.

¹³ לעיתים רש"י כותב 'שחקין' ולעיתים 'שחקים', ולא מקפיד על לשון אחידה.

מכובד להשתמש באותם הבגדים בהם נעשות עבודות המקדש החשובות, למלאכת פינאי אשפת המזבח. אולם רש"י דוחה הבנה זו:

ואין נראה בעיני, דבשלמא גבי הוצאת הדשן אמרינן לקמן (כג, ב) הכי - מפני שהבגדים מתבזים ומתלכלכין בהן, אבל תרומת הדשן שאינו אלא מלא מחתה ליום, כדאמרינן במסכת תמיד (ד, א) ואין שם לכלוך בגדים.

לדעת רש"י אין הבדל עקרוני בין תרומת הדשן לשאר עבודות המקדש. אין היא מזוה ומלכלכת את הכהן, שהרי בסך הכל מדובר בהוצאת מחתה אחת ממרכז המזבח אל מזרחו.¹⁴ וממילא ניתן ללמוד מעבודה זו לכלל עבודות המקדש. לשיטה זו, בעת תרומת הדשן יש ללבוש בגדי כהונה רגילים ולא פחותים.

נתקדם אל הגמרא העוסקת בהוצאת הדשן: "תנו רבנן: ופשט... ולבש בגדים אחרים והוציא את הדשן... אם כן מה תלמוד לומר אחרים - פחותין מהן". נראה כי רש"י סובר כפשט דברי הגמרא; בניגוד לכלל עבודה בה צריך ללבוש בגדים ראויים (אף שבדיעבד כשרים בגדים פחותים), במלאכת הוצאת הדשן מורה התורה לכהן: "ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים" - "שבגדים שבישל בהם קדירה לרבו אל ימוזג בהם כוס לרבו".

ופשט את בגדיו - אין זו חובה אלא דרך ארץ

בפשטות נראה, כי החלפת בגדי הכהונה הראויים לבגדי כהונה פחותים בעת הוצאת הדשן, היא חובה גמורה מן התורה, שהרי נאמר בסתמא: "ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים". כמו כן לא מצינו בלשון חז"ל עדות לכך שמדובר בהמלצה. ואכן כך מגדיר ערוך השולחן את שיטת רש"י: "וחילק רש"י בין תרומת הדשן להוצאת הדשן, דבתרומת הדשן התירה תורה בגדים [פחותים] ולא בהכרח [בדומה לכלל עבודות המקדש], ובהוצאת הדשן בהכרח ללבוש פחותים".¹⁵

אולם מה נעשה שרש"י עצמו כתב בצורה שונה מכל זאת. וז"ל בפירושו על התורה (שם):

ופשט את בגדיו - אין זו חובה אלא דרך ארץ,¹⁶ שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד. בגדים שבשל בהן קדירה לרבו אל ימוזג בהן כוס לרבו, לכך ולבש בגדים אחרים פחותין מהן.

רש"י בוחר לבאר את לשון חז"ל: "לימדה תורה דרך ארץ" - לא כחובה אלא כהמלצה. התורה אפשרה לאדם לנהוג בדרך ארץ, אך לא חייבה זאת. דברי רש"י עוקרים את הכתוב מפשרטו, וצ"ע מדוע רש"י אינו מפרש את הסוגייה כפשטה. וכבר הקשה הרמב"ן (שם, ד"ה "ופשט"): "אבל לא ידעתי מנין אמר הרב שאינה חובה".

תירוץ א - חובת דרך ארץ

תירוץ מצינו בשם הרב יחזקאל סרנא, ראש ישיבת חברון: "אין זו חובה אלא דרך ארץ, כלומר, לא חובת מצוה, אלא חובת דרך ארץ. אבל מכלל חובה לא יצאה".¹⁷ לאור דבריו אין הכתוב יוצא מידי פשוטו, שהרי דיבר רש"י בחובה גמורה. אפשר כי דברים אלו, יסודם מצוי בדברי הרמב"ן (שם), וז"ל:

¹⁴ לאור דברי רש"י הללו יש ליישב את שיטת הרמב"ם, הסובר כי תרומת הדשן מחייבת החלפת בגדים מטעם: "שאינו דרך ארץ שימוזג כוס לרבו בבגדים שבישל בהם קדירה לרבו". אולם כפי שכתב רש"י, טעם זה לכאורה אינו רלוונטי משום שתרומת הדשן אינה כי אם הוצאת מחתה אחת.

נראה לתרץ שישנו הבדל בין סוגי אופי המלאכות - אופי מלאכת תרומת הדשן אינו דומה להקרכת קורבן, אלא דומה יותר לפינוי פסולת. ולמרות שגם התרומה מלאכה חשובה ככל המלאכות, אין כבוד לעשותה בבגדים רגילים. ועל כן מדגיש הכתוב כי מעיקר הדין יש לשנות את הבגדים הסטנדרטיים לבגדים פחותים.

ואולי חלוקים הראשונים במציאות, ולדעת הרמב"ם גם מחתה אחת מלאה אפר עשויה לטנף את בגדי הכהן, ואילו רש"י אינו חושש לכך.

¹⁵ העתיד, הלכות תמידין ומוספין סימן קד סעיף ד.

¹⁶ וצ"ע על הבנת ערוך השולחן דלעיל.

¹⁷ מתוך הספר "פנינים משולחן גבוה", ספר ויקרא (פרשת צו), עמ' מד, מהודרת פריעדמאן.

אבל לא ידעתי מנין אמר הרב שאינה חובה. כי נראה שמצוה היא על הכהן שהבגדים שיעשה בהם הקרבנות גם הרמת הדשן יהיו בגדים נקיים, לא ישמש באותן אשר הוציא הדשן, והמצוה מדרך מוסר העבד לרבו, ולכך יהיו לכהנים הבגדים החמודות לעבודות והפחותים להוצאת הדשן. וכל זה לפי הסברא הו' שכתבה הרב.

בקריאה ראשונית עולה כי אין הרמב"ן מתרץ את רש"י, אדרבה, נראה שמטרתו הינה להעצים את הקושי בשיטתו. אולם בקריאה מדוקדקת ניתן להציע פשט חדשני בדברי הרמב"ן - אפשר שהמילים: "כי נראה" מהוות פתיחה לתירוץ, ו"חובת דרך ארץ" בלשון רבי יחזקאל סרנא, מבוטאת בדברי הרמב"ן במילים: "מצוה מדרך מוסר". קרי, חובה מתוקף דרך ארץ ומוסריות הלב. ודברי החתימה: "וכל זה לפי הסברא הו' שכתבה הרב", חותמים את כוונת רש"י הנכונה לשיטתו.¹⁸

לדעתנו ניסיון תירוץ זה דחוק מאוד, שהרי רש"י אינו מזכיר כל חובה בהחלפת הבגדים, אלא רשות בלבד. הוא אף מדגיש: "ופשט את בגדיו - אין זו חובה אלא דרך ארץ".

תירוץ ב - דמה הפרש יש בין בגדים שפשט לבגדים שלבש?

התירוץ השני שנציע מובא בדברי הרא"ם על רש"י. על מנת להבין את ניסיון התירוץ, יש לשוב אלא דברי הגמרא הראשונה אשר הובאה לעיל:

תנו רבנן: ופשט... ולבש בגדים אחרים והוציא את הדשן - שומעני כדרך יום הכפורים, שפושט בגדי קודש ולובש בגדי חול. תלמוד לומר: ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים - מקיש בגדים שלובש לבגדים שפושט, מה להלן בגדי קודש - אף כאן בגדי קודש.

אם כן מה תלמוד לומר אחרים - פחותין מהן.

הגמרא מעוניינת להשוות בין לבישת ופשיטת הבגדים של הכהן הגדול ביום הכיפורים, לבין לבישת ופשיטת הבגדים בהוצאת הדשן (בשלב ההוא אמינא). מה היא נקודת ההשוואה? מבאר רש"י (שם, ד"ה "הכי"):

וזהו פירושה: ופשט ולבש האמור בהוצאת הדשן שבתפוח אל מחוץ למחנה, הכתוב אחר תרומת הדשן ופשט את בגדיו ולבש בגדים וגו', יכול שמטיל עליו חובה לשנות בגדיו בין תרומה להוצאה, אם בא להוציא דשן שעל התפוח אחר ההרמה מיד, כדרך שהיא חובה על כהן גדול בחמש עבודות שביום הכפורים, שמשנה בגדיו בכל העבודות בין זו לזו, ראשונה בבגדי זהב, שניה בבגדי לבן, שלישית בשל זהב, רביעית בבגדי לבן - אף זה ישנה, וזה שאין לו לשנות מבגדי לבן לבגדי זהב - שהרי הדיוט הוא ואינו משמש בבגדי זהב - ישנה בבגדי קודש שהרים בהן, כמו שנאמר ולבש הכהן מדו בד ויפשוט אותם וילבש בגדי חול שלו, ויוציא הדשן.

לאור דברי רש"י הנ"ל יש להבין את שאלת הגמרא כדלקמן:

"שומעני כדרך יום הכפורים" כפי שביום הכיפורים על הכהן להחליף את בגדיו מבגדי זהב לבגדי עבודה רגילים, כך הכהן אשר מוציא את הדשן נצרך להחליף את בגדיו. אך הוא אינו יכול לשנות לבגדי זהב, משום שאינו יכול לשרת בהם, לכן "שפושט בגדי קודש ולובש בגדי חול". יחליף מבגדי עבודה לבגדי חול, מכוח ההכרח שאינו יכול ללבוש בגדי זהב.¹⁹

על זאת משיבה הגמרא: "תלמוד לומר: ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים - מקיש בגדים שלובש לבגדים שפושט, מה להלן בגדי קודש - אף כאן בגדי קודש". הגמרא לומדת מן ההיקש, כי כפי שבזמן פשיטת הבגדים לובש הכהן בגדי קודש, אף בזמן לבישתם מחויב הוא בבגדי קודש.

בשלב זה נכנס הרא"ם (ד"ה "ופשט"):

וכיון ששני מיני בגדים הללו, שפושט ולובש, משל קדש הן, ואין כאן חלוף מיני בגדים, כמו שיש לכהן גדול בגדי זהב ובגדי לבן, על כרחך צריך לומר, שזה שאמרה תורה ופשט ולבש, לא מפני החובה

¹⁸ נעיר כי קריאה זו ברמב"ן אומנם חדשנית, אך היא אינה מנותקת מלשונו.

¹⁹ במכוון התעלמנו מלשון רש"י העוסקת בחובת החלפת הבגדים בעת עבודת המקדש. זאת משום שפסקה זו היא על פי דרכו של הרא"ם, והוא אינו מתייחס לכך. התייחסות ישירה מובאת בגוף המאמר, בתירוץ ג.

הוא, כמו ביום הכפורים, דמה הפרש יש בין בגדים שפשט לבגדים שלבש, דתרויהו משל קדש ובגדי לבן הן, אלא דרך ארץ הוא, שלא ילכלך כו'.²⁰

רוצה לומר, אם שני סוגי הבגדים הם בגדי קודש, מדוע התורה מחייבת את האדם לשנות ולפשוט בגדי קודש וללבוש בגדי קודש? הרי אין כל הבדל עקרוני בין שני סוגי הבגדים. ממילא מסיק הרא"ם (לשיטת רש"י), כי הוראת התורה אינה נועדה לחייב את הכהן בהחלפה, אלא מורה לו דרך ארץ - בעת עבודה שאינה נקייה, ישנה עדיפות להחליף בגדים, כדרך עבד בפני רבו.

לדעתנו תשובת הרא"ם קשה ואינה מיישבת את הדברים בשלמותם. במידה והגמרא לא הייתה ממשיכה את לימודה היה ניתן לבאר כפי שביאר. אולם הגמרא ממשיכה: "אם כן מה תלמוד לומר אחרים - פחותין מהן". כלומר, לשאלה הרטורית של הרא"ם: "דמה הפרש יש בין בגדים שפשט לבגדים שלבש", משיבה הגמרא תשובה פשוטה מאוד - אלו בגדי קודש רגילים, ואלו בגדי קודש פחותים. כפי שכותב רש"י: "פחותין מהן - כגון שחקים, או מפשתן שאינו מוצהב ואין דמיהם יקרים, שהאפר מלכלכם כשנושאו חוץ למחנה, [ש]גנאי למלך שיהא משמש בהן על המזבח בעבודת אכילה". ממילא קשה הסקת הרא"ם כי הבגדים נמצאים במעמד שווה, והחלפתם אינה חובה.²¹

תירוץ ג - גזרת הכתוב

לדעתנו הבנתו של רש"י את דברי הגמרא והפסוקים, נעוצה בדקדוק נוסף בדבריו. הרא"ם אשר הובא לעיל, עמד על נקודה אחת - שני זוגות בגדי הכהונה שהכהן פושט ולובש הם בגדי קודש. לדעתנו נקודה זו אינה מהווה מפתח להבנת דברי רש"י אלא נקודה אחרת. בשלב שאלת הגמרא: "שומעני כדרך יום הכפורים" - שואלת הגמרא שתי שאלות:

א. שאלה הכתובה בצורה מפורשת בגמרא: האם הכהן שמחליף בגדיו צריך ללבוש בגדי חול?²²

ב. שאלה שאינה מפורשת בלשון התלמוד: האם הכהן חייב להחליף את בגדיו, בדומה לכהן גדול ביום הכיפורים?

שאלה זו עולה בבירור מלשון רש"י דלעיל: "יכול שמטיל עליו חובה לשנות בגדיו בין תרומה להוצאה... כדרך שהיא חובה על כהן גדול?" כלומר רש"י מבין שהגמרא מתלבטת, הן בנוגע לחובת פשיטת הבגדים, הן בנוגע לאיכות הבגדים שעל הכהן ללבוש.²³

לאור זאת, כאשר משיבה הגמרא כי ישנו היקש בין הבגדים הראשונים לבגדים השניים, קרי, החלפת הבגדים במקומנו שונה מהחלפת בגדי הכהן הגדול, שתי השאלות מתבטלות מתוקף גזרת הכתוב. ממילא מתברר לנו כי הבגדים שצריך הכהן ללבוש הם בגדי קודש (פחותים), ובנוסף, אין החלפה זו חובה אלא רשות. ההיקש מלמדנו כי בניגוד לפשוטו של מקרא - אשר ממנו עולה כי ההחלפה חובה - בעת הוצאת הדשן אין חובה ללבוש בגדי עבודה פחותים. כעת מובנת שיטת רש"י: "ופשט את בגדיו - אין זו חובה אלא דרך ארץ".

²⁰ הרא"ם בפירושו שם, חוזר על עיקרון זה פעם נוספת, בעת יישוב קושיית הרמב"ן על רש"י.

²¹ כפי שהובא לעיל, הרמב"ם בנקל פוסק בנקל שלא כהנחת היסוד הפשוטה של הרא"ם, ומחייב לפשוט בגדי כהונה רגילים וללבוש בגדי כהונה פחותים. זאת על אף ששני זוגות הבגדים הם בגדי כהונה.

²² בגוף הטקסט קודם לכן ביארנו כיצד הגמרא שאלה זאת, על סמך ההשוואה לכהן הגדולה ביום הכיפורים.

²³ על הבנה זו ניתן לחלוק, ולסבור כי לגמרא מובן שהחלפת הבגדים היא חובה גמורה, והנדון במקומנו הוא איכות הבגדים שיש ללבוש לאחר שפושט את בגדי הכהונה. אך לא כך סובר רש"י, וממילא ישנו מקום להסברנו בגוף הטקסט.